

Kékkő egykori belső várának falai északnyugatról
(Fotó: Keserű László)

Kőnig Frigyes

Kékkő vára Balassi Bálint korában

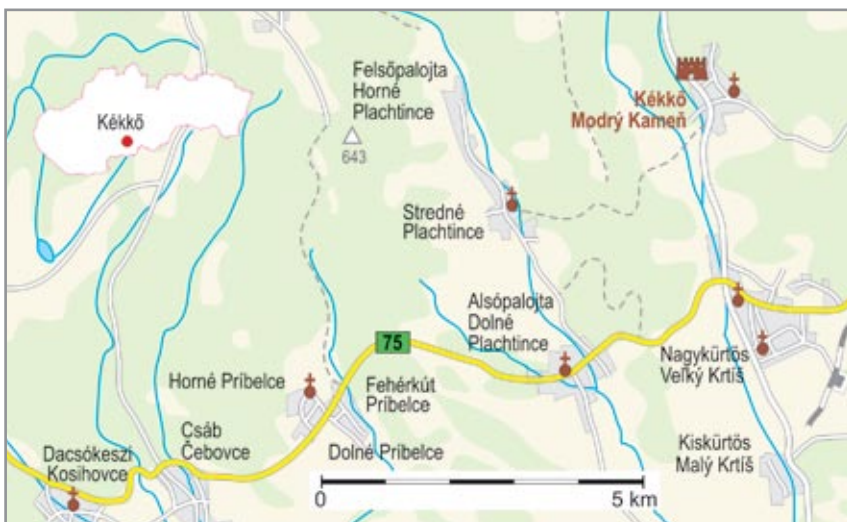
A magyar irodalom és a 16. századi reneszánsz kiemelkedő alakjának, Balassi Bálintnak életét, munkásságát az irodalomtörténet szakemberei közül sokan és sok szempontból elemezték, és feltehetően a jövőben is számos tanulmány fog születni ebben a témakörben. Balassi nagy poétikai tudásról tanúskodó szerelmi költészete, istenes és katonaversei korának jellegzetességeit és ellentmondásait maradandó érvénnyel fejezik ki. Leghíresebb verse, az 1589-ből való „Egy katonaének: In laudem confiniorum (A végek dicsérete)” a végvári vitézek tömör, tárgyias bemutatását, ugyanakkor eszményítő leírását tartalmazza. Ezen persze aligha csodálkozhatunk, hiszen Balassi Bálint életét – hasonlóképpen a korszak főuraihoz – végigkísérték a várak: 1554-ben Zólyom várában

született, Liptóújrban nevelkedett, később Kékkő és Divény várura lett, és megfordult az akkori idők számos más nevezetes végvárában is. Kalandos életútjának teljes megértéséhez adalék lehet a pályafutásának időszakára jellemző építészeti környezet, illetve egyik legkedvesebb várának, Kékkőnek behatóbb ismerete.

Kékkő vára (ma Modrý Kameň, Szlovákia) mintegy fél évszázadon keresztül a Balassi-család birtokában volt, s a 16. század végén a vár ura maga Balassi Bálint. Az építmény mai állapotában bizonyítja, hogy az évszázadok folyamatos építő tevékenysége egy meglehetősen összetett objektumot hozott létre. Ennek oka a folyamatos változás, hiszen a várak rendkívül komplex civilizációs jelenséget alkotnak. Védelmi szerepük mellett, azzal szerves összefüggésben a vagyon, a hatalmi koncentráció színhelyei voltak, egyszerre töltve be a gazdasági, igazgatási, ítélkezési székhely szerepét is. Katonai, raktározási és kaszárnya szerepükön túl a reprezentációt is szolgálták. A fontos útvonalak közelében és gyakran hegynyúlványokon, hegytetőkön álló épületek, vagy maradványok a környezet hangsúlyos alkotóelemeivé váltak. Ezt láthatjuk Kékkő esetében is, ahogy a település feletti sziklaormon kibontakoznak a vár maradványai.

Ahhoz, hogy megrajzoljuk a kékkői vár 16. század végi állapotát, több szakterület forrásaira kell, hogy támaszkodjunk. Rekonstrukciós rajzom elkészítéséhez különböző mennyiségben és minőségben álltak rendelkezésre a források. A régészeti és építészeti szakirodalomban szórványosan fellelhető építészeti,

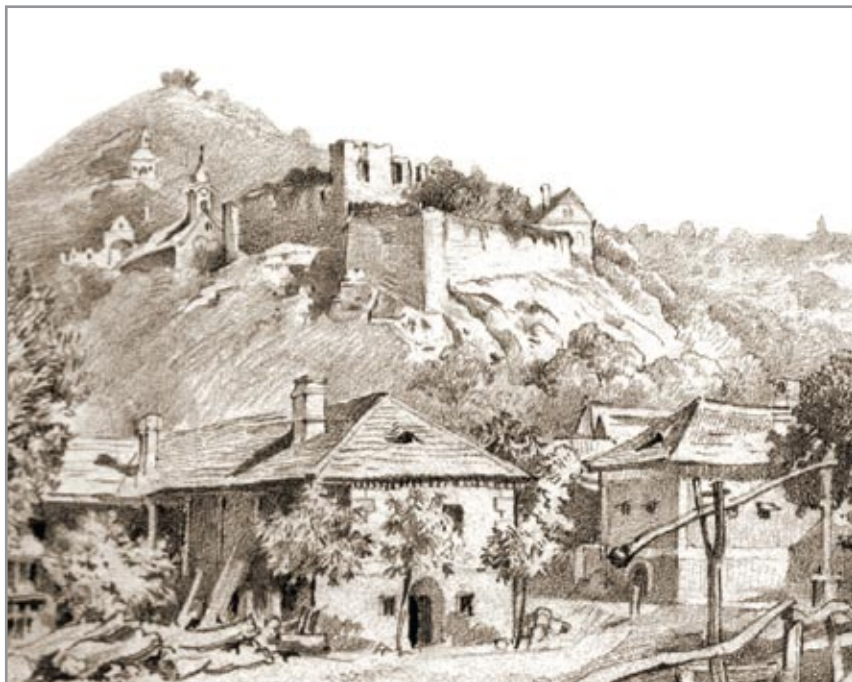
Kékkő és környezete

geodéziai felméréseket kiegészítettem archív anyagok, régi térképek, hadmérnöki felmérések, korabeli ábrázolások, művészeti alkotások, fényképek – beleértve a légi és műholdas fotókat – vizsgálatával, valamint helyszíni szemlékkel is. A mindezek analízisének alapuló rekonstrukciós rajzom (36. oldal, felső kép) tömegvázlat. A rajzi gondolkodás, a térbeli absztrakció formája, eredményeivel képes megmutatni összefüggéseket, arányokat, tömegeket, amelyek segítenek bennünket abban, hogy képet formálhassunk pusztulófélben lévő, vagy elpusztult épületekről.

A kékkői várról tudomásom szerint nem áll rendelkezésre középkori felmérések, rajzok, képek. Ezért korabeli állapotának megrajzolásához a régészeti kutatások eredményei, valamint analógiák adhatnak segítséget. A legkorábbi, általam ismert ábrázolás Niccolò Angielini olasz hadmérnök 1570-es évekből származó térképe (ÖNB. Wien Handschriftensammlung Cod. 8609.vol5.). A Pálffy Géza által publikált térkép a Haditanács megbízásából készült, amely ennek hiányában a természetföldrajzi és geopolitikai szempontból meglehetősen bonyolult határvidékkel kapcsolatban nehezen tudott volna megfelelő döntéseket hozni. (Pálffy Géza: A haditérképészet kezdetei a Habsburg Monarchiában, Budapest, 2011. 50.). Sajnos ebben az esetben a térkép sematikus jelzésével állunk szemben, azonban különválnak rajta a felső és az alsó vár tömege. Egy 1594-ben, Nürnbergben megjelent kiadvány címlapján „Blobenstein” feliratú ábra szerepel, amely Kékkőre kíván utalni (mellette Szécsény, Nógrád, Szolnok, Somoskő képe látható). Azonban e kis fametszetek a nyomdában fellelhető, már meglévő dúcok közül lettek kiválogatva. Emiatt csak jelképes ábrázolásnak tekinthetjük ezeket (Szalai Béla: Magyar várak, városok, falvak metszeteken 1515–1800, Bp. 2006. III. kötet 80. tábla). A legkorábbi hiteles ábrázolás Mocsáry Antal 1826-ban megjelent művében található (Mocsáry Antal: Nemes Nógrád vármegye Historiái, Geográfiai és Statistikai Esmértetése. Pest, 1820–1826.). Az itt közölt metszet a vár déli oldalát ábrázolja. Könyöki József 1885-ben készült felmérése hiteles módon, azonban vázlatosan mutatja be a várkastélyt és a romot. Az épületkomplexumot legrészletesebben és legpontosabban bemutató felmérés Miroslav Plaček és Martin Bona: Enciklopedia Slovenskych Hradov című, 2007-ben megjelent kiadványában jelent meg.

Megállapíthatjuk, hogy a vár középkori magja a nagyjából 40x50 méteres, ovális alakú terület. Első építményeit az 1270-es években emelték egy, a déli oldalán meredeken lejtő sziklaszirten, amelyet az északi oldalon árokkaal választottak le a följe magasodó Kálvária-hegy felől. A későbbi építkezések során az ovális falgyűrű belső oldalához lakószárnyak épültek, azonban ezek elrendezésére vonatkozóan szerény információk állnak rendelkezésre. Némiképp hasonló típust mutat a közeli Divény vára, amelynek belső

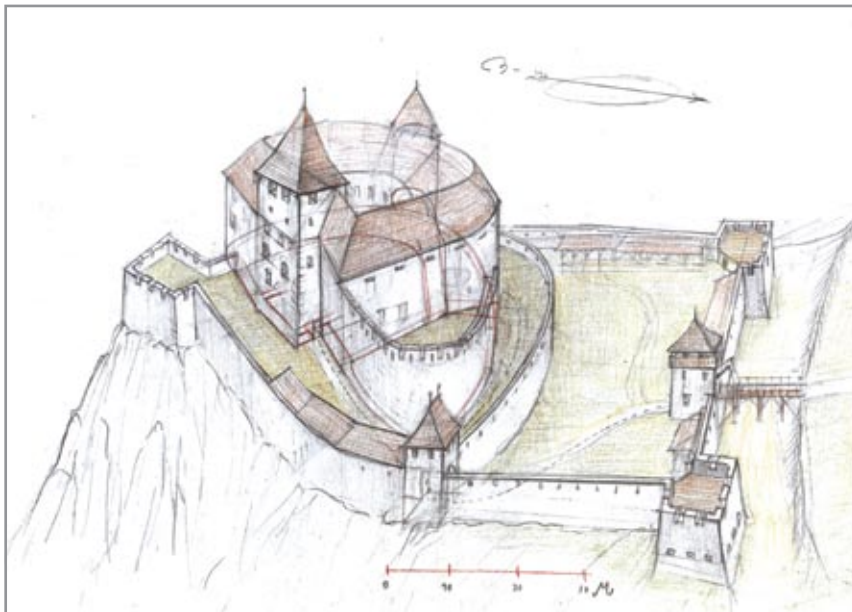

Kékkő várának romjai déletről, 19. század végi rajzon

A Balassa család és Balassi Bálint emléktáblája (Fotó: Keserű László)

A középkori vár romjai délkeletről (Fotó: Csépe Attila)

Kékkő vára a 16. század végén. König Frigyes rekonstrukciós elképzelése

A középkori vár romjai és a 18. századi kastély épülete légifelvételen (Fotó: László János)

Az újkori kastély északi oldalán levő kapuhoz híd vezet át a szárazárak fölött (Fotó: Csépe Attila)

magja szintén ovális formájú. Az övező fal vastagsága és a még álló romok alapján feltételezhetjük, hogy a vár déli részén többszintes palotaépület magasodhatott. Később falgyűrűt emeltek a belső vármag köré, nyugati oldalát félkör alaprajzú toronnyal erősítették. Ez az építészeti jelenség a 14. századra vált általánossá, mivel a haditechnika fejlődése miatt a falakat oldalirányból védeni képes tornyok jelentősége megnőtt. Tekintettel arra, hogy a környéken általában magaslati várak találhatóak, az építészeti megoldások széles skáláját figyelhetjük meg. Sokszínűségüket az is okozta, hogy nem egységes tervek alapján épültek. Ennek ellenére szinte minden korszak jellemző megoldásaira találhatunk példát.

Buda 1541-ben történt elfoglalása után világossá vált, hogy csak szervezett határvédelmi rendszer képes útját állni a török hódításnak. A három részre szakadt Magyar Királyság a Habsburg Birodalom tartományainak ütközőállamává vált. Elkezdődött a régi földesúri várak katonai célú átalakítása. A korabeli ostromtüzérségnek ellenállni képes és aktív tüzérségi védelmet nyújtó védőművek építése vált szükségessé, ezek megvalósítására a topográfiai adottságok és a szűkös anyagiak miatt azonban csak korlátozottan nyílt lehetőség. A korszak nagy, központi, mérnöki terveken alapuló erősítési munkálatai – Eger, Győr, Komárom, Érsekújvár – is csak vontatott ütemben haladtak. Mindezek ellenére a végvár vonal kisebb objektumaival kapcsolatos modernizálási törekvések figyelemre méltó példákat mutatnak (Buják, Szanda, Salgó, Somoskő, Drégely, Szitnya, Végles, Divény). Úgy tűnik, hogy a 16. század közepére a végvár vonal erősítőmunkái már rendelkeztek a védelem szempontjából legexponáltabb pontokon tüzérségi védőművekkel. A biztonságot falvastagításokkal, belső földtöltésekkel is fokozták.

1547-ben török portyák dúlták fel Balassagyarmat, Szécsény és Kékkő vidékét. Feltehetően erre az időre datálható a vár déli oldalán épült, négyszögű tüzérségi bástya és az északi, a támadásnak leginkább kitett oldal megerősítése. Kékkő a bányavárosok felé irányuló török támadások ellen kiépült védővonal egyik eleme lett, viszonylag szerény őrsgéggel, egy 1554-es adat szerint 50 lovas katonával. 1575 tavaszán Musztafa budai pasa támadást indított a bányavárosok irányába. Egyik alvezére, Ali bég Kékkő bevételére indult. Csapata elől Kékkő védői Divény várába menekültek, azonban a törökök heves ostrom után ezt a Balassa tulajdonban lévő várat is elfoglalták. A két erősség birtokbavétele volt a hadjárat legészakibb foglalása, viszont nem sikerült a bányavárosok meghódítása. A két stratégiai pontból egyre sűrűbben zaklatták Zólyom és Selmecebánya vidékét. A törökök igyekeztek berendezkedni a két várban, egy török feljegyzés szerint új kaputornyot is építettek Kékkőn.

Az 1593-ban kezdődő és 1603-ban végződő „hoszszú háború” első évének novemberében kezdte meg Pálffy Miklós és Cristoff von Teuffenbach téli hadjá-

ratát. Ennek célja Buda ostromának előkészítése érdekében a nógrádi várak visszafoglalása volt. A sikeres offenzívában Balassi Bálint is részt vett. A család ősi birtokának számító Divény várának sikeres ostromát személyesen irányította. Kékkő várát a török őrőség elhagyta, ám előbb robbantásokkal igyekezett azt használhatatlanná tenni. A sikerek továbbfejlesztésére készített haditerv szerint a következő cél Esztergom visszafoglalása lett volna. 1594. május 5-én a Mátyás főherceg vezette, mintegy 40 ezres sereg elkezdte a vár ostromát. Esztergom nem tartozott a korszerűen kiépített erődítmények sorába. A vízellátással is küszködő vár azonban nagy létszámú, hadianyaggal bőségesen ellátott helyőrséggel rendelkezett. Az ostromlók közt jelen volt humanista értelmiségünk színe-java, a történetíró Istvánffy Miklós, Illésházy István és Balassi Bálint. A hatalmas lelkesedés túlzott önbizalommal párosult. Május 19-én a Kurtz kapitány vezette 800 fős egység támadást indított a Víziváros nyugati részét erősítő bástyán törtéren át, azonban a kellőképpen elő nem készített roham kudarcba fulladt. Az akció során a költő súlyos, lőtt sérülést szenvedett; egy szakállas ágyú golyója mindkét combját elroncsolta. A tábori orvosok amputációt javasoltak, de ő elutasította ezt, mondván, egy vitéz nem élhet lábak nélkül. A jelentős vérvesztés és a vérmérgezés következtében 11 nap múlva, nagy fájdalmak közt elhunyt. Az ostromló had 56 nap után sikertelenül vonult vissza.

A háborús helyzet állandósult. A kékkői várat visszafoglalása után igyekeztek újból védhető állapotba hozni, néhány évig királyi őrőség állomásozott benne. 1603-tól a vár Balassa Zsigmond birtokába került vissza, aki az országgyűlés által megszavazott forrásokból igyekezett az erődítéseket rendbe hozatni. Ezek a munkálatok valószínűleg nem terjedtek túl a vár addigi területén. A 17. században a vár stratégiai szerepe is megváltozott, mivel a törökök fő támadási iránya egyértelműen nyugati irányba tolódott. Ennek ellenére többször is szükség volt Kékkő oltalmat nyújtó falaira, így például 1664-ben Érsekújvár elfoglalása után. A Thököly-felkelésben is játszhatott szerepet, pusztulásának körülményei nem ismertek. Annyi bizonyos, hogy a Rákóczi-szabadságharc alatt már nem volt katonai jelentősége.

1750-ben báró Balassa Gábor az alsó vár falainak felhasználásával építtette fel kastélyát. Az U alakú épület két északi sarkából előugró épületrészek a török háború során épült sarokbástyákra emlékeztetnek. Az egykori várárkon át kőhíd vezet a kastélyba. A felső vár romja és teraszai romantikus kertként kapcsolódnak az épületkomplexumhoz. A jelenség sokban hasonlít a Turóc megyei Szklabinya várára. A Balassa-család utolsó férfi tagja, báró Balassa Sándor még itt született, de már Balassagyarmaton hunyt el 1899-ben. A Balassák eltűntek Kékkő falai közül, velük együtt múlt el egy nagy nemzetség, mely hosszú időn keresztül jelentős szerepet játszott a Magyar Királyság történelmében. ♡

Balassi Bálint arcképe a 17. század második feléből. Olajfestmény, korábbi portré nyomán

A kastély boltozatos bejárati folyosója az udvar felől fényképezve (Fotó: Csépe Attila)

A vár déli, lőrésekkel áttört tornyának kiszögellésébe vágott kapu (Fotó: Keserű László)